

Vraagpunten voor de Lunchbijeenkomst van Research voor Beleid Oegstgeest 24 oktober 2003

Een van de verbindende factoren tussen een aantal van de aanwezigen tijdens deze lunchbijeenkomst is een zekere mate van zorg, uitgesproken tijdens interviews in *Basis*. Zorg in de zin van: ‘Wat is er aan de hand met Nederland? En dan vooral met politiek en samenlevend Nederland. Gaat dit wel goed? Of beleven we een periode van verval, zowel op het vlak van waarden en normen als op dat van politieke betrouwbaarheid en kwaliteit? Leidt dit tot ontbinding van delen van de samenleving zoals professor Anton Zijderveld enkele jaren geleden al stelde? Hebben wij een disfunctionerend politiek systeem, met een volksvertegenwoordiging die niets of niemand meer lijkt te vertegenwoordigen? Beleven we een politieke winter, of misschien zelfs een politieke ijstijd?’

Uiteraard zijn dit slechts mijn woorden, dus mijn interpretatie van wat ik openlijk, of tussen de regels door, lees in die interviews. En in andere geschriften. Dit thema, **bezorgdheid**, zou ik tijdens deze bijeenkomst als leidend motief willen aanreiken. Zo veel mogelijk in de vorm van vragen.

Onlangs zei professor Hans van den Heuvel in *Basis* nr. 3 van 2003: “De politiek is niet uitgeblust, we zitten nu in een transitieperiode, dit gebeurt wel vaker.”

Ik vind dat interessant omdat hij met die woorden in veel mildere, en in minder bezorgde zin dan ik zijn gedachten uitte. Ik zelf kwalificeer de huidige tijd als ‘het einde van een politieke levenscyclus’ die ongeveer vijftig jaar heeft geduurd. Is dat een structureel verschil met de kwalificatie van Hans van den Heuvel? Of gaat het om slechts een gradueel verschil in die zin dat ook ik zie dat vroeg of laat de politieke draad wel weer gesponnen zal gaan worden, maar dat ik veel somberder dan Van den Heuvel denk dat het veel langer zal duren voordat een nieuwe vitale levenscyclus van start kan gaan, en dat het nog veel meer slechtheden met zich mee zal brengen dan nu al het geval is? Hoe waarden we ons beider kwalificatie? Zit er een kern van waarheid in, is het te somber aangezet, verschillen we fundamenteel van mening of zijn ons beider meningen slechts gradaties van een en dezelfde soort observaties?

Die vragen lijken relevant als we kijken naar de bijdrage *Decadente en/of stagnerende politieke cultuur in een snel veranderende maatschappij* van prof. Ellemers in het Jaarboek 2003 van *Civis Mundi*. In een adembenemend scherp betoog over het verval van kwaliteit in de politiek heeft ook hij het over cycli van op- en neergang van het politieke bedrijf. We zijn dus niet de enigen die in hetzelfde tijdsgewricht spreken over kwaliteitscycli in de politiek. Is dat toevallig, of zitten we – zonder dat we dat van elkaar wisten – met een aantal mensen op hetzelfde denkspoor? Kunnen we inderdaad erop vertrouwen dat het gewoon overgaat? Of zouden we – en daarin ben ik waarschijnlijk de somberste – met recht en reden moeten vrezen voor een zodanig verder verval dat er een sterke man opstaat? Vooral nu ook het fundamentalisme van zowel religieuze als van politieke stromingen harde tegenmaatregelen provoceren? Ik wil daarbij graag wijzen op een nog te verschijnen boek van emeritus-hoogleraar Jan Berting waarin deze in zeer bezorgde woorden zijn licht laat schijnen op de toekomst van de democratie in het licht van de grote verscheidenheid, en van de toenemende intensiteit, van het fundamentalisme in Nederland en daarbuiten.

Zitten we in de aanzet naar een totalitaire samenleving? Beleven we op dit moment de geboorte van een ‘nieuw Weimar’? Waarom sprak Hoogerwerf een jaar geleden over ‘de politiek die ons gebracht heeft naar een pre-fascistische situatie’? Waarom had Wijffels het over een systeemcrisis in de politiek? Dit zijn bepaald geen kleine uitspraken. Het zijn toch allebei mensen die niet bekendstaan om de behoefte sterke woorden te gebruiken? Publicitaire ijdelheid is hen vreemd.

Er rijzen ook vragen over de inschatting van de periode waarin zich dit verval lijkt te zijn gaan aftekenen. Fortuyn, door Ellemers in een ander artikel (*Charismatisch Gezag*, in *Facta* november 2002) sterk uitgebeeld in de context van charismatisch leiderschap, verengde de huidige problematiek tot puinhopen als veroorzaakt door Paars. Ellemers zelf gaat echter ruim twintig jaar terug. Ik deel die visie. Volgens mij is het verval begonnen in het midden van de jaren zeventig, bij het kabinet Den Uyl-Van Agt. In die tijd zijn ernstige politieke fouten gemaakt en daarna is dat als een kettingreactie twintig jaar lang sluipend voortgegaan om omstreeks 2002, toen de façade van de economische groei wegviel, een ontredderd land te tonen.

Ook Peter van Walsum, met veertig jaar diplomatieke dienst op de belangrijkste posten, ziet in zijn *Verder met Nederland* in datzelfde kabinet het begin van een toenemende verval van de kwaliteit van de politiek. En ook Gerard van Westerloo beschrijft in zijn *Niet spreken met de bestuurder* een indrukwekkende aanklacht tegen de toenemende corruptie in, en van het politieke metier begin jaren tachtig, dus ver voor de komst van Paars. Corruptie hier gezien in zijn oorspronkelijke latijnse betekenis van vervuiling en verval. Hebben deze auteurs het bij het juiste eind? Is het inderdaad een verval, en is dat inderdaad al twintig tot vijfentwintig jaar aan de gang? Of zijn het toch slechts de beweerde luiheden van Paars II die ons hebben gebracht tot een deficit van 17 miljard, en een aantal volstrekt ontregelde beleidssectoren zoals de zorg, het onderwijs, de veiligheid, de mobiliteit, de afvalverwerking, de landbouw en veeteelt, en de integratie van minderheden, om er maar een paar te noemen?

Als de aftakeling inderdaad al lang aan de gang was, waarom is dat dan niet haarscherp opgemerkt en gerepareerd door de Commissie Deetman in de eerste helft van de jaren negentig. Een commissie die zich via vijf subcommissies heeft gebogen over de staatkundige en bestuursrechtelijke toekomst van ons land. De uitkomsten waren nul en generlei. Zat de afwezigheid van een scherpzinnige diagnose van de neergang van het politieke bedrijf in de reeds diepgewortelde systeemdwang van de Tweede Kamer? Een dwang die zich uit in excessief willen meebesturen, in vechten om woordvoerderschappen en in persoonlijke publiciteit via de media? Zat het dus in een verkeerde werkwijze van de Tweede Kamer? In een verkeerde perceptie van het ambt van volksvertegenwoordiger? Zo ja, gaat dat dan binnenkort veranderen als de huidige Kamervoorzitter Weisglas start met een nieuwe – de zoveelste – poging om de werkwijze van de Kamer te veranderen? En zou Weisglas zijn klassieken kennen, zou hij weten welke fouten Vondeling en Dolman hebben gemaakt toen zij, de een in 1975 en de ander in 1980, ingrijpende veranderingen aanbrachten in de werkwijze van de Kamer waardoor het meebesturen alleen maar werd aangejaagd in plaats van geëlimineerd? En wat de Commissie Deetman niet lukte, gaat Weisglas dat dan wel realiseren, namelijk een fundamentele heroriëntatie op het ambt van volksvertegenwoordiger?

En zouden we ons dieper in deze analyse mogen wagen aan de vraag of meer in het bijzonder het denken en handelen van deze of gene politieke partij aan de voet van het oorzakelijk complex van dit verval heeft gelegen? Ellemers is daarin zeer duidelijk: hij laat geen spaan heel van de manier waarop de PvdA als partij, en de manier waarop bepaalde coryfeeën binnen die partij, in de loop der jaren hebben bijgedragen aan dat corrumperende effect. Mijn werk heeft mij tot dezelfde soort inzichten gebracht. Maar een genadeloze diskwalificatie van met name het politieke kwaliteitsniveau in PvdA-kringen vindt men ook bij de links georiënteerde journalist Van Westerloo. Zoals Jos de Beus een links georiënteerde wetenschapper is. Maar de manier waarop hij in *de Volkskrant* van 20 september 2003 ‘De onuitstaanbare leegte van links’ in kaart brengt, toont de nodige onafhankelijkheid. Geeft dat ons vertrouwen in de mogelijk juiste observatie dat vanaf het eerder genoemde kabinet Den Uyl juist de PvdA langzaam maar zeker een aantal hoekstenen uit de samenleving heeft gesloopt om vervolgens in een daardoor zelf gecreëerd gat te vallen? En als dat een juiste observatie zou mogen zijn, kunnen we dat gegeven dan niet met de nodige blijdschap aanvaarden, in die zin dat de PvdA dan als geen enkele andere partij de noodzaak zal zien om die leegte zo snel mogelijk op te vullen en dat wellicht bij die partij de ‘victorie’ van de nieuwe politieke levenscyclus kan beginnen, de *uitgebluste* (Van den Heuvel) *leegte* (De Beus) achter zich latend?

Waarschijnlijk zal professor Paul Frissen die visie – of die hoop – niet delen. Zelf heb ik daar ook grote moeite mee. Ik ben in de loop van dertig jaar werken in het openbaar bestuur de politiek gaan zien als de belangrijkste oorzaak van de grootste maatschappelijke problemen. Zo te zien deelt Frissen die mening blijkens zijn uitspraak in *Basis* nr. 2 van 2003 door te zeggen dat de politiek het belangrijkste probleem is, niet de oplossing. Hij herhaalt in dat interview wat we in diverse van zijn spannende boeken hebben mogen lezen, namelijk dat we de politiek en de partijen eigenlijk ook niet meer nodig hebben om ons in termen van opvattingen en ideologieën vertegenwoordigd te weten. Ik ben daar nog niet uit. Ik zie weliswaar de ‘victorie’ nog niet komen van de PvdA, maar ik ben ook nog niet zover om te zeggen: schaf de volksvertegenwoordiging maar af. Nog steeds vind ik – ondanks de nagenoeg totale afwezigheid van aantoonbare kwaliteit – het politieke ambt het belangrijkste ambt in de samenleving. Toch zouden we misschien goed moeten gaan nadenken over de deze stelling van Frissen dat er inmiddels voldoende mechanismen in onze samenleving zijn ingebouwd ter vervanging van het huidige stelsel van representatieve democratie.

In een van zijn krachtige en prachtige artikelen over politiek in *de Volkskrant* zegt Pieter Hilhorst dat de essentie van het politieke ambt is het ‘managen van mistakes’. Nooit heb ik het beter gedefinieerd gezien. Leren, ook het leren van een politieke organisatie, kan zich slechts langs twee wegen voltrekken. Ofwel door te luisteren naar wat anderen weten te vertellen en vervolgens daarnaar te handelen. Ofwel door schade en schande, dus langs de weg van het erkennen en herkennen van ‘mistakes’. Maar er ligt hier een dubbelzinnigheid. Het gaat niet alleen om het (h)erkennen van eigen fouten, dat is namelijk slechts van bijkomende aard, hoewel ik het zeker niet een bijzaak zou willen noemen. Maar het politieke ambt zien als het managen van fouten is een uitspraak van Hilhorst die veel verder reikt en die thuishoort in twee wetenschappelijke gebieden, namelijk die van de cybernetica en die van de wetenschapsmethodologie. Hilhorst raakt met zijn woorden de kern van het mechanisme van wetenschappelijke en van maatschappelijke vooruitgang, namelijk

dat je alleen maar progressie kunt verwerven door een afwijking van een koers te monitoren en die vervolgens onschadelijk te maken. In de cybernetica heet dat *negatieve feedback*. In de wetenschapsmethodologie kennen we daarvoor de naam *falsificatie*. Mijn vraag is daarom: hoe krijgen we politici zover dat zij hun pogingen tot herwinnen van politieke vitaliteit starten met een studie van de cybernetische en wetenschapsmethodologische aspecten van hun ambt? Of is dat te veel gevraagd?

Ten slotte nog dit. Een vraag die mij in dit verband bezighoudt is: zijn dit allemaal misschien slechts kreten van ouder wordende mensen die het allemaal niet meer zo goed kunnen bijbenen en daarom verzuurd reageren op wat zich aan hun ogen voltrekt? Op onze leeftijd beginnen sommige lichaamsfuncties in kwaliteit af te nemen, maar mogelijk ook de scherpte van onze geestelijke vermogens. Kletsen wij dus maar wat? Of hebben we alleszins goede redenen en feiten om onze bezorgdheid te uiten?

Leo Klinkers,
directeur Klinkers Public Policy Consultants BVBA
Meise, 6 oktober 2003